

АРИСТОТЕЛОВАТА МЕТАФИЗИКА В БЪЛГАРСКИ ПРЕВОД

Гл. ас. др. Ясен Андреев

Институт по философия и социология –
Българска академия на науките

1062 а 15 *Защото тези, които възнамеряват да общуват чрез разума, трябва в нещо да се разбират: ако това не става, как ще имат разумно общуване помежду си? Следователно всяка от думите, които използват, трябва да бъде позната и да означава нещо определено: сиреч не много неща, а само едно. Ако пък използваното име означава много неща, трябва да се изясни към кое от множеството значения то се отнася в дадения случай.*

Отделни части на Аристотеловата *Метафизика* започват да бъдат спорадично превеждани на български език от втората половина на 70-те години на миналия век. Първият пълен превод на целия текст на *Метафизиката* ще трябва да почака обаче чак до 2000-ата година. Тогава той е издаден от издателство „Сонм“. Става дума за колективен труд на двама преводачи – Николай Гочев и Иван Христов, като работата между тях е разпределена, както следва: средните книги IV – IX са преведени от Иван Христов, а книги I – III и X – XIV – от Николай Гочев. Редактор на книги I – III и X – XIV е Димка Гичева-Гочева.

Преводът е снабден с така необходимия научен и справочен апарат. Той е предговорен от въстъпителните студии на Димка Гичева-Гочева „*Какво е „Метафизиката“ на Аристотел?*“ (стр. v – xxxvi) и на двамата преводачи „*Предговор към превода на книги I – III и X – XIV*“, Н. Гочев (стр. xxxvii – xl) и „*Метафизиката в Аристотеловата „Метафизика“*“, И. Христов (стр. xli – lxxx). Студията на Димка Гичева-Гочева е организирана, както следва: *Основните питання за „Метафизиката“*, *Основните питання на „МЕТАФИЗИКАТА“*, *Най-важното търсене в „Метафизиката“*, *Какво е подлежащото и защо и то е същност?*, *Мястото на този превод на „Метафизика“ и неговата стратегия в езиковата среда на преводите на философски съчинения на български език*, а тази на И. Христов, както следва: *I. Произход на названието „Метафизика“*, *II. Първата философия в структурата на „Метафизика“*, *III. Критика на платонизма и апориите пред първата философия*, *IV. Поня-*

тието за „първа философия“, 1. Първата философия като „наука за началата и причините“, 2. Първата философия като „наука за битието като битие“, 3. Първата философия като „наука за субстанцията“, 4. Първата философия като „теология“, V. Как да съхраним метафизиката в превода на „Метафизика“?. Към превода има изготвен предметен показалец (стр. 386 – 432), индекс на имената и наименованията (стр. 384 – 385), тематична библиография (стр. 433 – 450) и множество разяснителни коментари на преводачите, дадени в бележки след текста на превода (стр. 305 – 381). Рецензия на изданието на *Метафизиката* от 2000 година от проф. Богдан Богданов може да бъде намерена в *Култура*, брой 45 (2421), 17 ноември 2000.

При всички неоспорими достоинства на колективния превод от 2000 година, налице е известно напрежение между преводаческо-понятийните стратегии на двамата преводачи. Преводът на А, α, Β, Ι, Κ, Λ, Μ, Ν въвежда терминология, съществено отличаваща се от тази на превода на „средните“ (IV – IX) книги. Докато Иван Христов основава своя превод на основни понятия на Аристотеловата философия на чуждици от латински, като *субстанция* (*ουσία*), *субстрат* (*υποκείμενον*), *акциденция*, *атрибут*, то Гочев базира своя превод на основните Аристотелови понятия единствено на думи с български корени, като *съществуващо* (*ον*), *подлежащо* (*υποκείμενον*), *същина* (*τό τί ἦν εἶναι*), *същност* (*ουσία*), *съпътстващо* (*συμβεβηκός*).

17 години по-късно се появява ново издание на осемте преведени от Николай Гочев книги – А, α, Β, Ι, Κ, Λ, Μ, Ν. Многократно редактираните осем от четиринадесетте книги този път са издадени от издателство „Дива 2007“. Научен редактор и на това второ издание е Димка Гичева-Гочева, която участва и с две встъпителни студии – написаната през 2000 г. „*Какво е „Метафизиката“ на Аристотел?*“ (стр. 3 – 30) и нов „*Предговор към второто издание на книги от Метафизика на Аристотел на български език*“ (стр. 31 – 50), посветен на 2400-годишния юбилей на философа, както и на развитието на Аристотелознанието у нас. В справочния апарат на изданието от 2017 г. преводачът Николай Гочев отново е включил индекс на имената (стр. 263 – 264) и още по-подробен индекс на почти 250 философски понятия (стр. 265 – 296). Това прави книгата своеобразен речник на Аристотеловата теология. Изданието е допълнено и от четири тематични библиографии: на преводите на Аристотел на български до края на 2016 г. (стр. 297 – 299); на работите върху Аристотел в нашата академична среда (стр. 299 – 309); както и две кратки библиографии на издания (стр. 309 – 311) и интерпретации на чужди езици по проблеми на първата и втората философия (стр. 311 – 316).

През 2019 г., отново при издателство „Дива 2007“, Николай Гочев издава своя собствен превод на „средните“ (IV – IX) книги на *Метафизиката*. Така е постигната и внушителната цел целият текст на *Метафизиката* да бъде преведен само от един преводач. Следва да се отбележи, че тук се въвежда

терминология, съществено отличаваща се от тази на съществуващия превод на същите книги от 2000 г. Гочев следва вече установената при предаването на книги I – III и X – XIV преводаческа стратегия. Неговото убеждение е, че чрез тази именно терминология би трябвало да се превеждат и коментират главните философски съчинения на Аристотел, тъй като тя ще съдейства за укрепването на философски език, основан върху думи с български корени, и понеже философското образование и мислене на български език е мъчно (или дори невъзможно) да бъде основано върху чуждици. В изданието на централните шест книги от Четвърта до Девета, публикувано през 2019 г., вече може да се намерят конспективните изложения на преводача на съдържанието на главите и книгите, т. нар. иманентна преводаческа херменевтика (стр. 205 – 238). В това издание има нова въстъпителна студия от преводача (стр. 5 – 33), обширни коментарни бележки под линия – негови и на редактора д-р Иван Петров – индекс на думите (стр. 239 – 322), индекс на съкращенията (стр. 323 – 325), тематични библиографии (стр. 326 – 344) и послеслов от Димка Гичева-Гочева (стр. 345 – 347).

През 2020 г. излезе изданието на Аристотеловата *Метафизика* на Университетско издателство „Св. Климент Охридски“. Тук вече само в едно книжно тяло, в превода на само един преводач, са събрани и подредени 14-те книги в реда, отреден им векове след смъртта на Аристотел от Андроник Родоски. Въстъпителната студия (стр. 7 – 35) отново е от преводача, също негов е и солидният коментар на книги от IV – IX, даден в бележки под линия. Има и впечатляващ индекс на понятията от 100 страници (стр. 361 – 460) под редакцията на Димка Гичева-Гочева и Иван Петров, послеслов от нея (стр. 487 – 489), както и индекс на съкращенията (стр. 460 – 462) и обширна библиография (стр. 463 – 486, организирана в следните рубрики: *Издания, Коментари, Преводи, За Аристотел и метафизиката, Библиографии*), съставена от Николай Гочев, Димка Гичева-Гочева и Иван Петров. Книги I – III и X – XIV са редактирани и коментирани от Димка Гичева-Гочева. Изданието е оформено в един том, чудесно изработен от Университетско издателство „Св. Климент Охридски“.

През 2023 г., отново в Университетското издателство, излиза най-новото издание на Аристотеловата *Метафизика* в цялостен превод на Николай Гочев. То отново съдържа въстъпителна студия на преводача, организирана, както следва: „*Метафизиката*“ като книга, *Коментарите* на „*Метафизиката*“, *Ерудитските изследвания XIX – XXI в.*, *Съществуващото – τὸ ὄν*, *Животът на Аристотел*, *Аристотелознанието на български език*, *Българските преводи и коментари на „Метафизика“*, *За този превод*, *Благодарности* (стр. 7 – 36), превод (стр. 37 – 360), снабден с множество разяснителни коментари под линия, индекс на понятията в забележителния обем от 100 страници (стр. 360 – 460), индекс на съкращенията (стр. 463 – 467), библиография (организирана в следните рубрики: *Издания, Коментари, Преводи, За Арис-*

тотел и Метафизиката, Библиографии) и кратък послеслов на редактора Димка Гичева-Гочева (стр. 605 – 607). Последното издание е по-обемно от предишното със 120 страници, защото освен споменатия вече солиден научен апарат то съдържа и 110 страници преводачески резюмета с гръцки текст на най-сложните места (стр. 467 – 580). За разлика от предишното, тук вече е добавен и индекс на имената (стр. 460 – 463). Отново редактори са Иван Петров и Димка Гичева-Гочева.

Преводът на Николай Гочев във всички изброени издания е направен по редактираното от Хю Треденик издание на гръцкия текст на Имануел Бекер (Берлин, 1831; Оксфорд, 1837). Следва да се отбележи, че разясненията и коментарите на отделните книги (особено обширни върху книги VII – IX) взимат предвид всички по-влиятелни коментари и преводи от последните 200 години. Такива са например преводите и коментарите на Швеглер, Бониц, Рос, Кубицки, Трико, Фреде-Патциг и Реале, но и много други. Такъв обстоен коментар, привеждащ примери и аргументи от двадесет и два превода на осем различни езици се прави за пръв път на български. Преводът на Гочев е първият пълен български превод на *Метафизиката*, дело на един преводач. В цялата история на преводаческото дело има само девет случая, в които *Метафизиката* на Аристотел е била превеждана за пръв път от един човек на даден език. Така Гочев се оказва десетият в света, превел цялата *Метафизика* за пръв път на даден език самостоятелно. Преди него това са направили само Мьорбеке (латински, XIII в.), Тейлър (английски, 1801), Хенгценберг (немски, 1824), Аскарате (испански, 1875), Бартелеми Сент-Илер (френски, 1879), Карлини (италиански, 1928), Кубицки (руски, 1934), Бездечи (румънски, 1965), Лесняк (полски, 1983). Преводът на български език на Аристотеловата *Метафизика* е интелектуално достижение от ранга на образцовите за нашата хуманитарна култура преводи на *Критика на чистия разум* на Имануел Кант (преводач Цеско Торбов, 1967) и на *Битие и време* на Мартин Хайдегер (преводач Димитър Зашев, 2005).

ЛИТЕРАТУРА

- АРИСТОТЕЛ, 2000. *Метафизика*. (Превод от старогръцки: Николай Гочев – книги I – III, X – XIV, и Иван Христов – книги IV – IX. Редакция: Димка Гичева-Гочева – книги I – III, X – XIV. София: СОНМ. ISBN: 954-8478-24-2.
- АРИСТОТЕЛ, 2017. *Метафизика I – III и X – XIV*. (Превод от старогръцки: Николай Гочев. Редакция: Димка Гичева-Гочева) София: Дива 2007. ISBN: 978-619-90314-8-3.
- АРИСТОТЕЛ, 2019. *Метафизика IV – IX*. (Превод от старогръцки: Николай Гочев. Редакция: Иван Петров) София: Дива 2007. ISBN: 978-619-91056-4-1

АРИСТОТЕЛ. 2020. *Метафизика*. (Превод от старогръцки: Николай Гочев. Редакция: Димка Гичева-Гочева и Иван Петров) София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“. SBN: 978-954-07-5239-6.

АРИСТОТЕЛ. 2023. *Метафизика*. (Превод от старогръцки: Николай Гочев. Редакция: Димка Гичева-Гочева, Иван Петров) София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“. ISBN: 978-954-07-5676-9.

REFERENCES

ARISTOTEL, 2000. *Metafizika*. (Prevod ot starogratski: Nikolay Gochev – knigi I – III, X – XIV, i Ivan Hristov – knigi IV – IX. Redaktsia: Dimka Gicheva-Gocheva – knigi I – III, X – XIV.) Sofia: SONM [In Bulgarian]. ISBN: 954-8478-24-2.

ARISTOTEL, 2017. *Metafizika I – III i X – XIV*. (Prevod ot starogratski: Nikolay Gochev. Redaktsia: Dimka Gicheva-Gocheva) Sofia: Diva 2007 [In Bulgarian]. ISBN: 978-619-90314-8-3

ARISTOTEL, 2019. *Metafizika IV – IX*. (Prevod ot starogratski: Nikolay Gochev. Redaktsia: Ivan Petrov) Sofia: Diva 2007 [In Bulgarian]. ISBN: 978-619-91056-4-1

ARISTOTEL, 2020. *Metafizika*. (Prevod ot starogratski: Nikolay Gochev. Redaktsia: Dimka Gicheva-Gocheva i Ivan Petrov) Sofia: Universitetsko izdatelstvo „Sv. Kliment Ohridski“ [In Bulgarian]. ISBN: 978-954-07-5239-6

ARISTOTEL, 2023. *Metafizika*. (Prevod ot starogratski: Nikolay Gochev. Redaktsia: Dimka Gicheva-Gocheva, Ivan Petrov) Sofia: Universitetsko izdatelstvo „Sv. Kliment Ohridski“ [In Bulgarian]. ISBN: 978-954-07-5676-9

ARISTOTLE'S METAPHYSICS IN BULGARIAN TRANSLATION

✉ **Jassen Andreev, Assist. Prof., PhD**

ORCID iD: 0009-0009-6020-5888

Institute of Philosophy and Sociology

Bulgarian Academy of Sciences

4, Serdika St.

1000 Sofia, Bulgaria

E-mail: jassen.andreev@ips.bas.bg